

БИСТРОВА Ю.О.,
старший викладач кафедри
англійської мови,
факультет гуманітарних наук,
Національний Університет
«Києво-Могилянська Академія»

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ З ВАДАМИ ЗОРУ

Питання психолого-педагогічного супроводу професійної соціалізації учнів з вадами зору є актуальним, оскільки саме надання соціально-педагогічної підтримки дітям з обмеженими можливостями здоров'я є самою істотною диференціальною ознакою фахової освіти. При цьому однією з найважливіших умов успішної соціальної інтеграції є здійснення комплексного психолого-педагогічного супроводу, адже в процесі навчання існує небезпека ізоляції дітей з недоліками психофізичного розвитку від здорових ровесників, що істотно ускладнить їхню соціальну реабілітацію.

Ключові слова: психолого-педагогічний супровід, професійна соціалізація, порушення зору.

Вопрос психолого-педагогического сопровождения профессиональной социализации учащихся с нарушениями зрения является актуальным, т.к. именно поддержка детей с ограниченными возможностями здоровья является самым существенным дифференцированным показателем профессионального образования. При этом одним из важнейших условий успешной социальной интеграции является осуществление комплексного психолого-педагогического сопровождения, т.к. именно в процессе обучения существует опасность изоляции детей с психофизическими недостатками от здоровых ровесников, что существенно осложнит их социальную реабилитацию.

Ключевые слова: психолого-педагогическое сопровождение, профессиональная социализация, нарушение зрения.

Question of psychological and pedagogical accompaniment of professional socialization students with paropsiss is actual, because

© Бистрова Ю.О., 2012

support of children with the limited possibilities of health is the most substantial differentiated index of trade education. Thus one of major terms of successful social integration is realization of complex psychological and pedagogical accompaniment, because in the process of educating there is a danger of isolation of children with ncuxофизическимy defects from the healthy persons of the same age, that will complicate their social substantially.

Keywords: *psychological, pedagogical accompaniment, professional socialization, paropsiss.*

Одним з центральних і доленосних в житті кожної людини являється питання про пошук, вибір і оволодіння професією. Робота відіграє важливу роль в житті кожної людини і робить великий вплив на його стан і самопочуття. Правильно вибрана професія підвищує позитивне уявлення про себе (Dore R., Erickson E.H., Kalanidi M.S.), скорочує частоту фізичних і психічних проблем, пов'язаних із здоров'ям (Portigal A.H., Гуревич К.М.). Зміна соціально-економічних умов життя в суспільстві, нестабільність ринку праці вказують на необхідність зміни підходу до професійної орієнтації школярів і перетворення учня з об'єкту педагогічних дій в суб'єкт власної орієнтації на професію. На наш погляд, це неможливо без пізнання людиною самого себе, усвідомлення і оцінки їм своїх індивідуальних можливостей, та їх відповідності вимогам професії.

Для людей з порушеннями зору удвічі важливо зробити правильний вибір професії. Слабозорим учням дуже важко адаптуватися до зовнішнього середовища, виходити на спілкування із здоровими людьми, які навіть не можуть собі уявити їх фізичний стан. Ці діти в силу власної недуги відчувають себе невпевнено, хоча дуже часто мають чудові особистісні якості. І їм не обійтися без допомоги педагогів і психологів: розібратися у власних можливостях, здібностях, інтересах і бажаннях, отримати необхідну інформацію про доступні і вподобані професії, про можливості оволодіння ними. Одна з головних цілей роботи з дітьми – до-

помогти їм розкритися через активні методи навчання спочатку у своєму колективі, відчути себе впевненіше і потім дати їм початкову професійну освіту, щоб соціалізація в суспільстві після школи проходила для них менш хворобливо.

Завдання професійної орієнтації завжди знаходилися у сфері уваги вчених. Різні аспекти підготовки слабозорих учнів до вибору професії досліджувалися багатьма фахівцями. Зміст і форми профорієнтаційної роботи в спеціальних школах для дітей з порушеннями зору розглядалися В. П. Єрмаковим, Л. К. Єрмиловою, І. Є. Кузнецовим, А. Я. Фесенко; клініко-офтальмологічні аспекти профорієнтації – В.П. Жоховим, Є.С. Лібман; психологічні особливості професійного самовизначення – О. С. Забабуріною; психолого-педагогічні основи професійної освіти інвалідів по зору – О. Л. Олексєвим, В. З. Денісіною, І. Н. Зарубіною та ін.; основи використання тифлотехнічних засобів у компенсації зорової недостатності – О. Л. Олексєвим, В. С. Сверловим, С.В.Федоренко та ін.

Проте аналіз нормативних документів і методичних рекомендацій по організації профорієнтаційної роботи в школах-інтернатах для дітей з порушеннями зору, зміст програми по курсу "Технологія" показав, що в них недостатньо уваги приділяється формуванню у слабозорих учнів умінь здійснювати самостійний і усвідомлений вибір професії. Між тим цей процес у цієї категорії школярів ускладнений.

Ряд учених вказує на обмеженість їх знань і уявлень про себе і функціональ-

ні можливості своїх органів чуття (Л.І. Плаксіна, Є.П.Синьова); неадекватність їх самооцінки та труднощі ідентифікації; знижену активність і самостійність (О.Г. Літвак); ігнорування ними особливостей свого психічного, фізичного і рухового розвитку.

Усе це призводить до некомпетентності слабозорих учнів у виборі професії. Вона може бути здолана при здійсненні цілеспрямованої корекційної роботи по формуванню у цієї категорії школярів сукупності специфічних знань й умінь.

До них ми відносимо знання про дефект зору та обумовлені їм особливості психофізичного розвитку, про обмеження і протипоказання до умов і характеру праці при наявних захворюваннях очей, способах охорони зору і компенсації зорової недостатності, методах і прийомах самовиховання. Але одних цих знань недостатньо, щоб сформувані здатність слабозорих школярів до здійснення самостійного і усвідомленого вибору професії. Необхідно звернути увагу на вироблення у них умінь шукати необхідну інформацію, аналізувати вибрану професію з точки зору її безпеки для свого зору і здоров'я, оцінювати свої професійні можливості, передусім, зорові, складати план підготовки до професії і організувати себе на самокорекцію і подолання наявних недоліків. Наявність саме цих специфічних знань і умінь визначає стан соціальної компетентності у виборі професії у слабозорих учнів, під якою треба розуміти сукупність знань про світ праці і про себе як суб'єктові професійної діяльності; умінь оцінювати і розвивати свої можливості відповідно до вимог професії і ринку праці – усе це в сукупності визначає успішність соціалізації випускника.

На жаль, в Україні історично склалася медична модель ставлення до осіб обмеженими можливостями здоров'я, за якої ця категорія дітей та молоді протягом тривалого часу розглядалася як об'єкти неповноцінності, що потребують певного лікування, піклування, перебування у спеціальних умовах, най-

частіше сегрегативних. Саме ця модель інвалідізувала людину та формувала споживчу установку до соціуму. Проте, починаючи з 90-х років ХХ ст. провідною моделлю сучасних суспільно-соціальних стосунків стосовно осіб з обмеженими можливостями, визначено теорію включення, яка передбачає те, що не особистість має прилаштовуватися до суспільних, соціальних, економічних стосунків, а навпаки – суспільство має створити умови для задоволення особливих потреб кожної особистості.

У цій ситуації в Україні створюється нормативно-правова база, що включає документи: Комплексну Програму освіти та фахової підготовки дітей-інвалідів в Україні (2000 р.); Закон України „Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам” (2000 р.); Закон України „Про реабілітацію інвалідів в Україні” (2005 р.).

Соціалізація дітей з порушеннями зору на цей час є одною з найважливіших проблем психології та соціології. Знаходження тривалий час в умовах замкнутого простору спеціальної школи або інтернату лишає слабозорих дітей можливості самостійно та повноцінно включатися до соціального життя. Велика частина слабозорих випускників має труднощі психологічного та медичного плану, пов'язані з інтеграцією в суспільство здорових людей (Ю.О.Бистрова, Т.М.Гребенюк, І.М.Некрасова, Є.П.Синьова, С.Ф.Федоренко) [1; 2].

Тому, мета даного дослідження – виявити проблеми та створити умови соціально-педагогічного супроводу в умовах навчально-реабілітаційного центру для професійної соціалізації та інтеграції інвалідів по зору в середовище здорових однолітків, а в подальшому – систему вищої школи.

Успішність соціалізації залежить не лише від суспільних умов, але й від вікових та індивідуальних рис особистості. Якщо у своїй виховній роботі наставник це враховує, то розширюються можливості впливу на школярів, на формування в них соціальної поведінки. Виховання допомагає утво-

ренню численних умовних емоційних зв'язків, їх диференціації і об'єднанню, інтеграції у нові структури. Ці зв'язки лежать в основі нових психічних процесів, станів, якостей.

Складність взаємодії зовнішніх та внутрішніх умов розвитку полягає не лише в тому, що взаємодія неповторна та індивідуальна (що необхідно враховувати під час виховного процесу), але й в тому, що вона має свою специфіку на кожному віковому рівні.

Людина від самого початку є об'єктом соціальних відносин, які розвиваються у певному порядку. Соціальне середовище не входить до внутрішньої сфери особистості, воно лише надає місце для нормальної взаємодії індивіда з оточенням.

Коли нормальної взаємодії не існує, постійно постають проблеми, пов'язані з медичною допомогою, проблемами догляду, обслуговування в сім'ї, або навчально-реабілітаційному центрі, проблеми соціальної допомоги, проблеми спілкування, отримання і надання інформації тощо.

Дуже суттєвими і нелегкими виявляються для цих дітей питання психологічної допомоги, реалізації творчих здібностей, набуття освіти як загальної, так і професійної, працевлаштування.

Крім того, соціальні проблеми, з якими щоденно стикаються діти з порушеннями зору, у кожному конкретному випадку суттєво детерміновані індивідуальною специфікою інвалідності, віком і статтю, наявністю доброзичливого родинного оточення і його можливостями, потужністю і кваліфікацією спеціалізованих служб – соціальних, медичних, освітянських, працевлаштування тощо.

Об'єктивно, існуючі проблеми слід умовно розподілити на кілька основних різновидів, хоча в реальному житті більшість проблем переплітаються, діють у комплексі, є взаємно пов'язаними, інколи – взаємообумовленими, такими, що підсилюють дію одна одної.

Отже, в цілому система спеціальної освіти спроможна забезпечити потреби дітей, які мають порушення зору,

принаймні у кількісному аспекті, хоча поки що не ліквідовані перешкоди для легкого доступу дітей до мережі спеціалізованих навчальних закладів, що інколи пов'язано з недостатньою інформованістю батьків, територіальною віддаленістю потрібних закладів від місць мешкання і, відповідно, труднощами як матеріального, так і суто фізичного характеру, пов'язаними з необхідністю постійного перевезення дітей, інколи неквапливим виконанням обов'язків працівниками районної ланки медичних, соціальних і освітянських служб, бюрократичною тяганиною. До того ж і якість освіти, виховання, умов утримання і надання спеціальних лікувально-корекційних послуг у різних закладах неоднакова, не завжди дитина потрапляє саме в той заклад, який їй потрібен.

Таким чином, зазначені проблеми дозволять визначити шляхи психолого-педагогічного супроводу професійної соціалізації учнів з порушеннями зору, зазначити заходи медико-педагогічної реабілітації та психологічної підтримки цих дітей в умовах навчально-реабілітаційного центру. Створення системи супроводу буде сприяти зніженню інвалідизації цих дітей, підвищенню соціально-психологічної адаптації та інтеграції в середовище здорових однолітків, успішній професійній соціалізації.

Професійна соціалізація - це психологічно обґрунтований, педагогічно доцільно організований процес і результат взаємодії особистості з соціальним середовищем, який характеризується професійним життєво стійким вибором, професійним самовизначенням, самоствердженням і самоактуалізацією в професійному плані, саморозвитком особистості.

Основу професійного самовизначення повинна складати ціннісно-смілова база особистості. Її формування як ще одної складової професійно-трудової соціалізації відбувається впродовж усього життя людини і змінюється під впливом соціальних чинників. Тому головна (ідеальна) мета професійного

самовизначення – це поступове формування в учнів внутрішньої готовності самостійно і усвідомлено планувати, коригувати і реалізовувати перспективи свого розвитку (професійного, життєвого та особистісного).

Професійний розвиток особистості (самопізнання, самовизначення) слід розглядати як результат впливу соціальної ситуації розвитку (Л.І.Божович), як результат активної практичної перевірки самими молодими людьми власних професійних здібностей, схильностей і інтересів (В.М.Синьов), як процес переробки і систематизації зовнішніх дій на людину і виникнення в цих процесах нового змісту, саморегуляції особистістю власної психічної діяльності (П.О.Шавир), як процес розвитку школяра в якості суб'єкта діяльності (Є.О.Клімов), як проблему визначення свого способу життя (С.Л.Рубінштейн).

Для досягнення оптимального результату професійно-трудової соціалізації осіб з порушеннями зору потрібне грамотно організоване медико-соціально-психолого-педагогічне забезпечення спадкоємності і послідовності власно процесу розвитку і становлення особистості.

На жаль, школярі з порушеннями зору після закінчення школи-інтернату або навчально-реабілітаційного центру недостатньо готові до отримання професії в неспеціалізованих ВНЗ, коледжах і технікумах, що знаходять своє підтвердження у великому відсотку сліпих і слабозорих студентів, що не закінчують вищі і середні спеціальні установи. Випускники значно відстають від здорових однолітків в області фізичної підготовленості, що робить негативний вплив на рівень їх працездатності; мають обмежені можливості отримання інформації з різних джерел (бібліотеки, книжки та періодична література, телебачення та ін.); мають негативні психологічні установки (невпевненість внаслідок наявності дефекту зору, відсутність комунікативних навичок, адекватної поведінки в колективі однолітків, неправильне відношення до власного дефекту та ін.

Таким чином, для вирішення цих проблем необхідно створити певні психолого-педагогічні умови організації освітнього процесу з метою успішної професійно-трудової соціалізації дітей з порушеннями зору:

- впровадити медико-психолого-педагогічну модель супроводу з метою забезпечення послідовності і спадкоємності професійно-трудової соціалізації;
- розробити корекційну програму, що включає у свій зміст формування у слабозорих учнів знань про стан свого зору, здоров'я, недоліки психофізичного розвитку й умінь їх подолання; знань про світ праці для людей з порушеннями зору та способи компенсації зорової недостатності; вмінь оцінювати й розвивати власні можливості відповідно до вимог професії, які і є основою їх соціальної компетентності, що забезпечує здатність до самостійного і усвідомленого вибору професії в умовах ринку праці;
- впровадити поетапну систему профорієнтаційної роботи з 1 по 12 клас;
- збагатити зміст освітнього процесу реалізацією передпрофільної підготовки в 9-10 класах і профільного та довузівського навчання в 11-12 класах;

Система психолого-педагогічного забезпечення професійної соціалізації учнів з порушеннями зору як цілеспрямована діяльність по підготовці молоді до самовизначення і усвідомленого вибору професії ґрунтується на ідеї концептуального характеру – взаємозв'язку діагностичного, корекційно-реабілітаційного та виховного підходів. Вона виходить з наступних принципів: свідомості, відповідності, активності, розвитку і ставить завдання сформулювати готовність до суспільно-корисної праці, до вибору професії. У систему забезпечення входять наступні основні компоненти: мета і завдання, основні напрями, форми і методи профорієнтаційної роботи зі школярами.

Спільна мета системи – підготовка учнів до обґрунтованого зрілого вибору професії, що враховує індивідуальні можливості і задовольняє як особистісні інтереси, так і громадські потреби і запити ринку.

Завдання:

- надання профорієнтаційної підтримки учням у процесі вибору профілю навчання та сфери майбутньої професійної діяльності;
- отримання діагностичних даних про переваги, схильності і можливості учнів для усвідомленого визначення профілю навчання;
- забезпечення широкого діапазону варіативності профільного навчання за рахунок комплексних і нетрадиційних форм і методів, що вживаються на уроках, курсах по вибору, факультативному зайнятті та в системі виховної роботи;
- додаткова підтримка груп школярів, у яких легко спрогнозувати складнощі працевлаштування – учні зі складними дефектами та ін.;
- створення гнучкої системи взаємодії старшого ступеня школи з установами додаткової і професійної освіти, а також з підприємствами міста, регіону.

При незмінній спільній меті конкретна мета і завдання роботи кожної школи-інтернату або реабілітаційного центру залежать від потреб кадрів в тих або інших професіях, міри гостроти цих потреб, від можливостей і умов в цьому регіоні або місті. Успішна реалізація поставлених завдань значною мірою залежить і від якості роботи по кожному з цих напрямів.

Структура професійно-трудової соціалізації може бути представлена у вигляді трикутника. Основа трикутника є обліком індивідуально-психологічних особливостей учня, одна із сторін – знання вимог професії до людини, друга сторона – облік вимог ринку професій.

Про успішну професійно-трудову соціалізацію можна вести мову тільки у тому випадку, якщо випускник враховуватиме усі три чинники: свої професійні бажання (хочу), індивідуальні психофізіологічні можливості (можу) і потреби кадрового ринку праці в регіоні, де він мешкає (треба). Тільки при правильному розумінні співвідношення та значущості цих компонентів можлива науково обґрунтована організація послідовної системи роботи з профорієнтації. Це й буде питаннями подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бистрова Ю.О. Психолого-педагогічне забезпечення інклюзивного навчання осіб особливими освітніми потребами у вищому навчальному закладі / Ю.О.Бистрова // Науковий часопис. – Серія 19. – корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – Випуск 11. – К., 2008. – С. 28-32.
2. Гребенюк Т.М. Вивчення особливостей соціально-педагогічної адаптації інвалідів по зору до навчання у вищих навчальних закладах / Т.М.Гребенюк // Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки. Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2004. – Випуск 3. – С. 52-63.
3. Психологія: Словник. – М., 1990.
4. Воложин А.И, Субботин Ю.К. Адаптация и компенсация – универсальный биологический механизм приспособления / А.И.Волжин, Ю.К.Субботин. – М., 1987.
5. Бондар В.І. Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / В.І.Бондар. – Луганськ, 2003. – С. 228.